

ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ МАСОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ “СВОГО” І “ЧУЖОГО” ПРОСТОРУ

О. Ю. Дроздов (м. Чернігів)

Висвітлюються результати емпіричного дослідження вияву і взаємозв'язку когнітивних, мотиваційних та емоційних компонентів масової геополітичної свідомості (буденного, спрощеного відображення геополітичної дійсності). З'ясовано, що найвищі показники суб'єктивної поінформованості, зацікавленості та переживання сучасна вітчизняна молодь демонструє щодо подій у власній країні та її регіонах (місця власного проживання це стосується найбільшою мірою). Що ж до “чужого” геополітичного простору, то тут вищезазначені параметри виражені значно менше. Привертає увагу поширеність серед молоді феномена “Я(Ми)-світообмеженості”, коли інтерес до навколишнього світу є обернено пропорційним до географічної та культурної дистанції між Я(Ми) і локалізацією подій. Більшість молодих людей заявляють про високий рівень поінформованості, зацікавленості та переживання, коли йдеться про події на Донбасі. При цьому певна частина молоді виявляє ознаки психологічної “втоми” від подій у цьому регіоні, що виявляється в послабленні зацікавленості та емоційної реакції. У випадку відображення подій у “чужому” геополітичному просторі когнітивні, мотиваційні та емоційні компоненти МГПС молоді практично не пов'язані між собою. Такий зв'язок виявляється передусім тоді, коли вона сприймає “свій” геополітичний простір.

Ключові слова: масова геополітична свідомість (МГПС), молодь, когнітивний, емоційний, мотиваційний компоненти.

Постановка проблеми. Значні геополітичні та соціально-політичні зміни в сучасному світі закономірно привертають увагу науковців до феномена масової геополітичної свідомості (далі – МГПС). Останній ми розуміємо як буденне, спрощене відображення геополітичної дійсності шляхом аглютинації та інтерференції в індивідуальній і колективній свідомості соціально-політичних та географічних категорій (значень), ре-

зультатом чого стають специфічні ментальні репрезентації політичного простору – геополітичні ментальні карти [1]. У серії наших досліджень було виявлено як змістові, так і формально-структурні характеристики МГПС громадян України. Однією з останніх виступала перевага когнітивних компонентів МГПС (геополітичні образи, уявлення та знання) над емоційно-мотиваційними (геополітичні настрої, інтереси, бажання), що фіксувалося в усіх соціально-демографічних групах. Ця особливість викликала багато запитань з боку колег–політичних психологів: буцімто як в умовах гострого міждержавного конфлікту можуть бути слабо вираженими емоційно-мотиваційні компоненти політичної свідомості? (А МГПС є різновидом останньої). З одного боку, логічною підставою для цих запитань є тези про зв'язок когнітивного та емоційного у психіці (та свідомості зокрема). З другого боку, як відомо, згадані компоненти не завжди узгоджуються між собою (тут можна згадати відомий у соціальній психології “парадокс Лап’єра”). Якщо можливість такого “дисонансу” має місце щодо порівняно простого психологічного феномену (настановлення), то можна припустити його наявність щодо складнішого, зокрема МГПС. Усе вищесказане змусило нас порушити питання: наскільки когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти МГПС пов’язані між собою? Ми припустили, що вираженість тих чи інших складових МГПС, а також зв’язку між ними залежатиме від ситуативного контексту, зокрема сприймання “свого” або “чужого” простору.

Мета статті: визначення психологічних особливостей когнітивних, емоційних та мотиваційних компонентів МГПС української молоді, а також зв’язку між ними залежно від контексту сприймання “свого” та “іншого” геополітичного простору.

У нашому дослідженні (листопад 2016 р.) взяли участь 90 студентів психолого-педагогічного і технологічного факультетів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (41 юнак та 49 дівчат, середній вік – 20 років). Було використано метод анонімного анкетування. Досліджуваним пропонувався перелік із 13 геополітичних “стимулів”: Україна (загалом, а також окремо Київ, Донбас та рідний регіон), Росія, США, Німеччина, Франція, Велика Британія, Китай, Польща, Білорусь та Сирія. Такий вибір зумовлений тим, що, по-перше, більшість із них відображає основні локалізаційні компоненти геополітичних ментальних карт населення України [1]; а по-друге, у ньому представлені як найбільші сусіди України, так і регіони з військово-політичними конфліктами, які досить детально висвітлюються в ЗМІ.

За допомогою 7-бальної шкали (де 1 – мінімальний, а 7 – максимальний показник) респондентів просили оцінити (щодо кожного згаданого геополітичного актора): а) ступінь своєї поінформованості про події, які відбуваються [там]; б) ступінь свого інтересу до подій [там]; в) ступінь

свого переживання того, що відбувається [там]. Така схема давала змогу, з одного боку, охопити когнітивні (1-ше завдання), мотиваційні (2-ге завдання) та емоційні (3-тє завдання) складові МГПС; з другого боку, вона дещо нагадувала відому трикомпонентну структуру атитуду, завдяки чому можна було замірювати формально-структурні показники геополітичних настановлень. Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою програми SPSS.11. Результати первинної статистичної обробки даних наведено в таблиці.

Таблиця

Результати емпіричного дослідження (M ± SD)

Локалізація подій	Поінформованість (когнітивний компонент)	Інтерес (мотиваційний компонент)	Переживання (емоційний компонент)
... в Україні (загалом)	4,9 ± 1,1	5,3 ± 1,3	5,4 ± 1,5
... у Києві	3,9 ± 1,4	4,4 ± 1,6	4,4 ± 1,8
... у Донбасі	4,3 ± 1,5	4,6 ± 1,6	5,1 ± 1,7
... у моєму регіоні (Чернігів)	5,2 ± 1,3	5,6 ± 1,4	5,6 ± 1,6
... у Росії	2,9 ± 1,3	3,2 ± 1,6	2,4 ± 1,5
... у США	3,2 ± 1,3	3,4 ± 1,6	2,7 ± 1,5
... у Німеччині	2,2 ± 1,2	2,8 ± 1,5	2,4 ± 1,3
... у Франції	1,8 ± 1,0	2,2 ± 1,2	2,1 ± 1,2
... у Великій Британії	2,1 ± 1,0	2,4 ± 1,2	2,2 ± 1,2
... у Китаї	1,8 ± 1,0	2,2 ± 1,2	2,0 ± 1,1
... у Польщі	2,2 ± 1,2	2,6 ± 1,3	2,3 ± 1,2
... у Білорусі	2,5 ± 1,3	2,7 ± 1,4	2,4 ± 1,3
... у Сирії	2,1 ± 1,2	2,1 ± 1,2	2,2 ± 1,4

Проаналізуємо результати оцінювання (а точніше, самооцінювання) когнітивного компонента МГПС. Як бачимо, найвищі показники мають Україна та її географічні частини. При цьому найбільшу поінформованість студенти адресують власному регіону (що можна вважати цілком закономірним). Разом з тим обізнаність про події в столиці є найменшою порівняно з іншими частинами вітчизняного простору, що навіть трохи дивує (враховуючи значну увагу до кийвських подій з боку мас-медіа). Звертає на себе увагу те, що поінформованість опитаних щодо подій на Донбасі має найвищий рівень дисперсії: тобто якщо одна частина опитаних вважає себе достатньо обізнаною щодо ситуації в зоні АТО, то інша сумнівається в цьому (рис. 1). Сумарна частка перших (які оцінювали свою поінформованість у діапазоні 5-7 балів) сягала 45%, а других (оцінки в 1-3 бали) – 32%. Імовірно, останні або взагалі мало цікавляться темою АТО, або критично оцінюють офіційну інформацію, що надходить каналами ЗМІ.

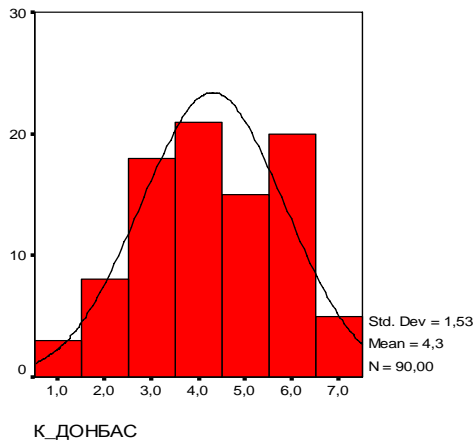

Рис. 1. Дані частотного аналізу рівня поінформованості про події на Донбасі

Найменш поінформованими вважали себе студенти щодо таких країн, як Китай та Франція (тут мав місце і мінімальний показник дисперсії оцінок). Якщо такий результат щодо Китаю є очікуваним (адже “Піднебесна” далека не лише в географічному, а й цивілізаційному плані), то щодо однієї з провідних країн ЄС він певною мірою несподіваний.

Показники мотиваційного компонента МГПС близькі до показників когнітивних компонентів. Найвищий рівень інтересу тут також виявлявся щодо українських територій, при цьому максимальний показник закономірно стосувався “свого” (чернігівського) простору. Сама по собі ця тенденція є цілком природною, адже життя людини пов’язане передусім із соціально-політичною та соціально-економічною ситуацією в регіоні власного проживання. Разом з тим порівняно низькі показники інтересу до зарубіжних подій дають підстави вести мову про феномен своєрідної “Я(Ми)-світообмеженості”. Тобто інтерес опитаних до подій навколишнього світу обернено пропорційним щодо фізичної (географічної) та соціальної (культурної) дистанції між їхнім Я(Ми) і локалізацією цих подій. Можливо, це наслідок невисокого загального культурного рівня сучасної молоді (інтереси якої часто мають вузький, утилітарний характер), її низької політичної культури та активності, а також більш загального національного світоглядного настановлення “моя хата скраю”. Слід, однак, зауважити, що фахівці фіксували таку ж особливість світосприймання і серед громадян деяких інших країн. Зокрема, американські науковці констатують, що “юні американці не виявляють інтересу до світу за межами

США...” [3]. Отже, таку “Я(Ми)-світообмеженість” можна вважати більш поширеним (транскультурним) явищем.

Найвища дисперсія оцінок зацікавленості стосувалася не лише Донбасу (як у когнітивному компоненті), а й Києва, США та Росії. Поляризацію інтересу студентської молоді до подій військово-політичного конфлікту (а саме з ним, як відомо, переважно асоціюється сучасний Донбас), на наш погляд, можна пояснити ефектом своєрідної психологічної “втоми” частини опитаних від стресової інформації, яка постійно надходить звідти, намаганням “відгородитися” від неї. Загалом, сумарна частка “високозацікавлених” подіями на Донбасі (які оцінили свій інтерес у діапазоні 5-7 балів) сягала 53%, а “низькозацікавлених” (оцінки в 1-3 бали) – 26% (див. рис. 2).

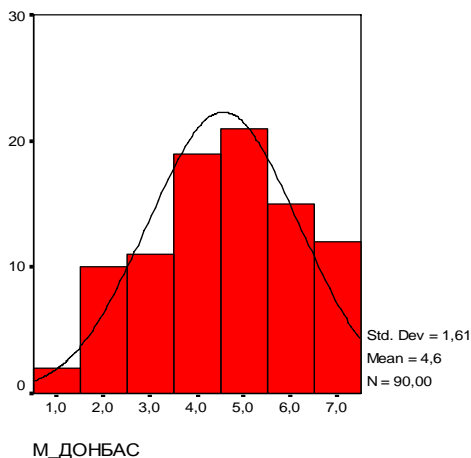

Рис. 2. Дані частотного аналізу рівня інтересу до подій на Донбасі

Зазначимо, що схожий феномен (втрата інтересу до подій в Україні) з кінця 2015 – початку 2016 р. почали фіксувати й російські соціологи серед значної частини росіян [2], хоч у цьому випадку, мабуть, спрацювали дещо інші чинники. Можна припустити, що внаслідок постійних політичних чвар та конфліктів вітчизняних політиків своєрідна “втома” виникла у частини опитаних студентів і щодо “столиці нашої Батьківщини”. Висока дисперсія оцінок інтересу до США може бути наслідком загального поляризованого ставлення до цієї країни серед наших громадян. Аналогічну тенденцію щодо Росії також можна вважати природною, адже “країна-агресор” може викликати як інтерес (“ворога слід знати”), так і, навпаки, байдужість (“не хочу нічого знати про них...”).

Цікавим видається результат, згідно з яким інтерес опитаних студентів до подій у США був дещо вищим, ніж до східного сусіда, з яким уже четвертий рік триває тяжкий конфлікт. Можливо, свою роль тут відіграв ситуативний чинник – вибори президента США, результат котрих уявлявся важливим у контексті подальшої долі українсько-російського конфлікту (принаймні вітчизняні ЗМІ постійно акцентували на цьому увагу).

Мінімальний інтерес опитані виявили до подій у Сирії. Отже, трагічні події в цій близькосхідній країні (які, до речі, за людськими втратами давно перевершили “свою війну” в Донбасі) мало цікавлять вітчизняну молодь, адже відбуваються “далеко” як у прямому, так і в переносному сенсі (“десь хтось воює один з одним...”). Такий результат добре ілюструє дію психологічного механізму селекції (фільтрації) геополітичної інформації в МГПС, адже конфлікт у Сирії постійно висвітлюється вітчизняними мас-медіа. Також доволі слабкий інтерес опитані виявляли щодо Китаю та Франції. І якщо перший результат є очікуваним, до другий – порівняно цікавим (мабуть, саме цим пояснюється раніше згаданий факт низької оцінки поінформованості щодо цієї країни). Чому Франція, яка символізує низку цінностей європейської культури, мала таку низьку “атракцію” для опитаних студентів, залишається незрозумілим.

Результати дослідження емоційних компонентів МГПС загалом відповідали раніше описаним тенденціям. Найвищий рівень “переживання” опитаних стосувався України та її частин (найбільше власного регіону). Найменший емоційний “резонанс” в опитаних викликали події у Франції та Китаї. Також мав місце виражений розкид емоційних оцінок щодо подій у Києві і на Донбасі. У цілому сумарна частка тих, кого події в Донбасі емоційно “зачіпають” (хто оцінив свої переживання в діапазоні 5-7 балів), сягала 70%, а схильних до байдужості (оцінки в 1-3 бали) – 17% (рис. 3). Можна звернути увагу на певний “розрив” між цим співвідношенням та аналогічними результатами щодо зацікавленості (мотиваційний компонент МГПС) подіями на Донбасі. Ця різниця, імовірно, вказує на ту частку респондентів, котрі намагаються “відвернутися” від теми АТО, щоб уникнути супутніх “емоційних навантажень”.

На перший погляд, наведені вище результати певною мірою суперечать виявленій раніше нами тенденції (більша вираженість когнітивних компонентів МГПС над емоційно-мотиваційними). Справді, якщо уважно проаналізувати дані первинної статистичної обробки (див. табл.), можна зауважити приблизно однакові кількісні показники когнітивного, мотиваційного та емоційного типів. Але не слід забувати про те, що ці оцінки мають не об’єктивний, а суб’єктивний (самооцінковий) характер, зумовлений особливістю використаної методики. До того ж запропонована досліджуванам інструкція змушувала їх давати оцінки за різними, “нав’язаними” дослідником, параметрами – як більш, так і менш актуаль-

ними для них. Отже, отримані результати не суперечать, а мабуть, доповнюють наші попередні.

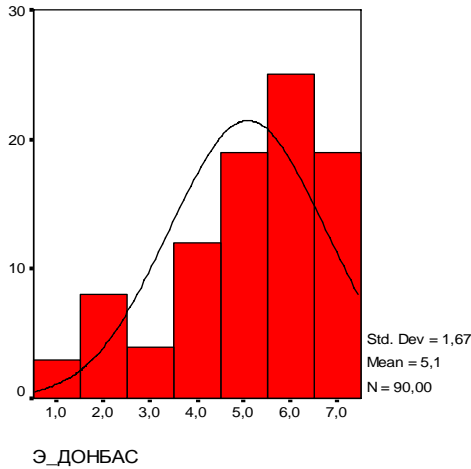

Рис. 3. Дані частотного аналізу рівня переживання подій на Донбасі

Загалом, наведені дані дали змогу припустити наявність певного зв'язку когнітивних, мотиваційних та емоційних компонентів МГПС. Щоб виявити його, ми використали процедуру факторного аналізу даних (за процедурою Varimax-обертання). Завдяки аналізу було виділено чотири основні фактори із загальним внеском у сумарну дисперсію 50,5%.

Перший фактор (15,3% сумарної дисперсії) був утворений оцінками емоційної реакції на події в Німеччині (0,806), Франції (0,799), Великій Британії (0,770), Китаї (0,748), США (0,714), Польщі (0,698), Білорусі (0,656), Сирії (0,560) та Росії (0,555). Отже, сутність цього фактору можна визначити як **“переживання закордонних подій”**.

Основою *другого фактору* (12,8%) стали показники інтересу до подій у Польщі (0,820), Франції (0,812), Великій Британії (0,757), Німеччині (0,681), Китаї (0,669), Білорусі (0,564), США (0,519). З огляду на таку структуру можемо тлумачити його як **“інтерес до закордонних подій”**.

Третій фактор (12,7%) базувався на таких змінних, як оцінка поінформованості про події в Німеччині (0,763), Франції (0,728), Китаї (0,728), Польщі (0,681), США (0,677), Великій Британії (0,670) та Білорусі (0,614). Відповідно, його було визначено як **“поінформованість про закордонні події”**.

Нарешті, складовими *четвертого фактору* (9,7%) стали: інтерес до подій в Україні (0,795) та Києві (0,705), поінформованість про події в Києві (0,722) та Україні в цілому (0,647), а також рівень переживання подій в

Україні (0,700) та Києві (0,601). На основі цього ми умовно визначили даний фактор як *“відображення українських реалій”*.

Отже, складається цікава картина. У випадку відображення подій, які не стосуються “свого” простору, когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти МГПС не є пов’язаними, а виступають порівняно автономними психологічними феноменами. Прикметно, що в перших трьох вищеописаних факторах практично немає складових, пов’язаних із Росією (винятком є перший фактор, але й у ньому переживання подій у Росії мало невисоке факторне навантаження). Це свідчить про те, що в цьому випадку (“образ ворога”) спрацьовують специфічні психологічні механізми сприймання.

Поряд із тим зв’язок “інтерес–знання–емоції” простежується при усвідомленні соціально-політичних подій у власній країні загалом та її столиці (як своєрідному “концентраті” вітчизняного соціально-політичного життя) зокрема. Але і тут не все так просто, адже зазначена тенденція дуже мало стосується найгарячішої “точки” України (Донбасу) та власного регіону (ми отримали фактори, де поєднувалися когнітивні, мотиваційні та емоційні оцінки щодо Донбасу і Чернігова, але їх внесок у сумарну дисперсію виявився дуже незначним). Отже, усвідомлення “власного” геополітичного простору передбачає наявність якогось системотвірного чинника, котрий “пов’язує” когнітивні, мотиваційні та емоційні компоненти МГПС у більш-менш єдину структуру. Можливо, таким чинником є власний життєвий досвід особистості або більш широка система потреб (адже сприймання “далеких” зарубіжних подій часто детерміноване лише пізнавальною потребою). А втім, таку системотвірну функцію може виконувати свідомість (МГПС) сама по собі. У цьому випадку можна констатувати, що рівень (або якість) усвідомлення молоддю “близьких” (вітчизняних) геополітичних подій є вищим порівняно з усвідомленням “далеких” (зарубіжних).

Висновки. Завдяки отриманим результатам можна окреслити низку тенденцій щодо вираженості та пов’язаності окремих структурних компонентів МГПС сучасної вітчизняної молоді. Зокрема, найвищий рівень суб’єктивної поінформованості, зацікавленості та переживання (тобто когнітивних, мотиваційних і емоційних складових) спостерігається щодо “свого” геополітичного простору, тобто власної країни та її регіонів (найбільше – місця власного проживання). Разом із тим щодо “чужого” геополітичного простору зазначені параметри виявляються відносно слабо. Причому це стосується не лише когнітивних компонентів (що є цілком природним), а й інших. Отож можна припустити, що в середовищі вітчизняної молоді наразі увиразнюється тенденція поширення феномену своєрідної “Я(Ми)-світообмеженості”. Сутність останнього полягає в тому, що гострота інтересу до навколишнього світу є обернено пропорційним до

географічної та культурної дистанції між Я(Ми) і локалізацією подій. Хоча більшість чернігівських студентів заявляють про високий рівень поінформованості, зацікавленості та переживання у зв'язку з подіями на Донбасі, певна частина молоді демонструє ознаки психологічної “втоми” від подій у цьому регіоні.

Відображення молоддю подій у “своєму” геополітичному просторі базується на пов'язаності когнітивних, мотиваційних та емоційних компонентів МГПС. Слід звернути увагу на те, що при сприйманні та оцінюванні подій у “чужому” геополітичному просторі означені компоненти майже не пов'язані між собою і функціонують порівняно автономно. Отож є підстави припустити наявність двох різних психологічних механізмів (алгоритмів) МГПС, котрі виявляються залежно від ситуативного контексту. Один із них базується на власному життєвому досвіді, усвідомлення якого, імовірно, сприяє узгодженості всіх компонентів МГПС. А проте ця узгодженість суттєво зменшується в разі сприймання та оцінювання “чужого” простору, адже тут на перший план виходить система різних (а іноді й суперечливих один щодо одного) соціально-політичних стереотипів. Усе це, власне, свідчить про зумовленість процесів соціального пізнання просторовими чинниками.

Література

1. *Дроздов О. Ю.* Основи психології масової геополітичної свідомості: монографія / О. Ю. Дроздов. – Чернігів : Десна-Поліграф, 2016. – 564 с.
2. *Російсько-українские отношения в зеркале общественного мнения: мониторинг января-февраля 2016: пресс-выпуск Левада-Центра (10.03.2016).* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.levada.ru/2016/03/10/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshhestvennogo-mneniya-2/>.
3. *Roach J.* Young Americans Geographically Illiterate, Survey Suggests [Electronic resource] / J. Roach. – Access mode: http://news.nationalgeographic.com/news/2006/05/0502_060502_geography.html.

Reference

1. *Droz dov, O. Yu. (2016). Osnovy ps ykholohii masovoi heopolitychnoi sv idomosti [Principles of the psychology of mass geopolitical consciousness]. Chernihiv: Desna-Polihr aph (ukr).*
2. *Rossiysko-ukrainskiye otnosheniya v zerkale obshchestvennogo mneniya: monitoring yanvarya-fevralya 2016: press-vypusk Levada-Tsentra [Russian-Ukrainian relations in the mirror of public opinion: monitoring of January-February 2016: press-release of Levada Center],* <http://www.levada.ru/2016/03/10/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshhestvennogo-mneniya-2/> (rus).
3. *Roach, J. (2006). Young Americans Geographically Illiterate, Survey Suggests,* http://news.nationalgeographic.com/news/2006/05/0502_060502_geography.html.

Дроздов А. Ю. Особенности связи между структурными компонентами массового геополитического сознания молодежи в контексте “своего” и “чужого” пространства

Освещаются результаты эмпирического исследования проявления и взаимосвязи когнитивных, мотивационных и эмоциональных компонентов массового геополитического сознания (повседневного, упрощенного отражения геополитической реальности). Установлено, что самые высокие показатели субъективной осведомленности, заинтересованности и переживания современная отечественная молодежь демонстрирует относительно событий в собственной стране и ее регионах (места собственного проживания это касается в наибольшей степени). Что же касается “чужого” геополитического пространства, то здесь вышеуказанные параметры выражены значительно меньше. Обращает на себя внимание распространенность среди молодежи феномена “Я(Мы)-мироограниченности”, когда интерес к окружающему миру обратно пропорционален географической и культурной дистанции между Я(Мы) и локализацией событий. Большинство молодых людей заявляют о высоком уровне осведомленности, заинтересованности и переживания, когда речь идет о событиях на Донбассе. При этом определенная часть молодежи проявляет признаки психологической “усталости” от событий в этом регионе, что выражается в ослаблении заинтересованности и эмоциональной реакции. В случае отражения событий в “чужом” геополитическом пространстве когнитивные, мотивационные и эмоциональные компоненты МГПС молодежи практически не связаны между собой. Такая связь проявляется прежде всего тогда, когда молодежь воспринимает “свое” геополитическое пространство.

Ключевые слова: массовое геополитическое сознание (МГПС), молодежь, когнитивный, эмоциональный, мотивационный компоненты.

Drozdov O. Yu. Features of structural components intercorrelations of mass geopolitical consciousness of youth in the context of “own” and “alien” space

The results of the empirical research of the manifestation and connection of the cognitive, motivational and emotional components of mass geopolitical consciousness (ordinary simplified reflection of geopolitical reality) are highlighted in the article. It is revealed that the highest indicators of subjective awareness, interest and experience show that modern domestic youth are concerned with events in their own country and its regions (the place of residence is the most affected). But in relation to the “alien” geopolitical space, the above parameters are relatively weak. The phenomenon of “Me (We) – world limitations, in which interest in the surrounding world is a reciprocal geographical and cultural distance between Me (We) and the localization of events, is common among young people. Most young people report a high level of knowledge, interest and feeling about the events in Donbass. At the same time, a certain part of youth shows the signs of psychological “fatigue” from events in this region, which manifests itself in the weakening of interest and emotional reaction. When displaying events in “alien” geopolitical space, cognitive, motivational and emotional components of the MGPC are practically unrelated. Such connection manifests in the perception of “own” geopolitical space.

Key words: mass geopolitical consciousness (MGPC), cognitive, emotional, motivational components, youth.